

La Seu d'Ègara, la família cristiana

Georgina Rodríguez / Mireia Porqueres

El conjunt de la Seu d'Ègara, conformat per les esglésies de Santa Maria, Sant Miquel i Sant Pere, és un exemple únic dins del patrimoni europeu pel que fa a la pervivència d'elements arquitectònics i artístics del període altmedieval, en què es conserven, a més, elements de tota una trajectòria històrica que va de l'època preromana fins a les intervencions patrimonials actuals.

La Seu d'Ègara està situada a l'actual centre de l'entramat urbà de Terrassa, sobre un istme entre els torrents de Santa Maria i Vallparadís. Els primers indicis arqueològics d'assentament humà es remunten al neolític, però és entorn del 400 aC quan ja hi trobem restes d'habitatge estable amb espais productius i d'emmagatzematge d'un poblat iber que perdurarà fins a la romanització del territori. És possible que aquest poblat correspongui a Ègosa, topònim al qual fa referència el geògraf romà Claudi Ptolemeu al segle II aC. En qualsevol cas, va ser precisament a partir d'aquest segle que l'espai es romanitzà per assolir el grau de municipi amb l'emperador Flavi Vespasià, a mitjan segle I. Trobem vestigis de l'època romana precisament a l'espai residencial de la seu episcopal en forma d'atri d'una domus romana i altres elements, com ara pous i objectes de mobiliari com sitges i ceràmiques. Cal destacar també l'aparició de diferents vil·les romanes, centres d'explotació agrícola i ramadera, a la rodalia de la seu actual.

A conseqüència de les consecutives crisis econòmiques i polítiques de l'Imperi romà al llarg del segle III, la demografia i la societat d'arreu comencen a canviar. Com veurem més endavant, les noves legislacions religioses de l'Imperi fomentaren l'expansió del cristianisme i això, juntament amb la ruralització de la població, va portar els primers cristians a instal·lar-se al nostre territori. Els primers registres d'aquesta cristianització són la construcció d'una basílica d'una sola nau amb absis semicircular i dues capelles funeràries, juntament amb un primer baptisteri amb piscina de planta quadrangular, dos dipòsits i un conducte de desguàs. Aquesta primera església, a imatge de les edificacions civils romanes, tenia una planta rectangular i el paviment de terra batuda, amb les capelles funeràries cobertes d'*opus signinum*.

El cristianisme va arrelar als mateixos espais on la romanització havia triomfat, tot i que inicialment va ser un fenomen sobretot urbà i dels espais més romanitzats. La primera comunitat cristiana a Hispània és Tàrraco, i a tota la província hi trobem indicis de vida cristiana organitzada a partir del segle III amb la figura de Sant Cugat. Els primers bisbes que es documenten són de mitjan segle IV: Pretextat de Barcelona, Sant Pacià i Lampí... Serà finalment al segle V quan es consolidarà tot el conjunt de diòcesis, com ara Ègara, Lleida, Tortosa, Osona, Empúries, Urgell, etc. En el cas d'Ègara, és l'any 450 quan el bisbe Nundari de Barcelona decideix dividir la seva diòcesi en dues parts: per una banda, el bisbat de Barcelona i, per l'altra, als territoris d'interior, el bisbat d'Ègara, sota el control del nou bisbe Ireneu. Malgrat aquesta divisió, constatem certs punts d'interdependència territorial. Per exemple, al document *De Fisco Barcinonesis*, del 592, trobem especificat que els impostos d'Ègara, Tàrraco, Gerunda i Emporiae pertanyen a Barcelona.

Amb la creació del Bisbat d'Ègara l'any 450 s'inicia la construcció d'un gran complex episcopal, que s'allargarà fins ben entrat el segle VI. Els edificis religiosos es van configurar entorn d'un pati central amb usos funeraris. La primera basílica es reforma per convertir-se en una catedral de tres naus amb columnes i baptisteri, i s'aixequen l'església funerària de Sant Miquel, l'església parroquial de Sant Pere i la zona residencial episcopal. Després de les invasions musulmanes i amb la restauració religiosa per part dels carolingis, Ègara no recuperarà el títol de seu episcopal, però seguirà desenvolupant la seva tasca

com a centre neuràlgic de vida de la família cristiana. Aquesta vida evolucionarà durant el romànic amb l'arribada de la comunitat monàstica de Sant Ruf i més tard s'adaptarà també als nous corrents artístics i arquitectònics del gòtic. A partir del gòtic, a escala arquitectònica veurem pocs canvis, encara que sí que s'han conservat elements de mobiliari de gran valor que han arribat fins avui.

Actualment, i en línies generals, podríem dir que el conjunt s'organitza entorn d'un pati central de caràcter funerari, al qual, en el moment en què es va idear, s'obrien la catedral de Santa Maria, l'edifici funerari de Sant Miquel i l'església parroquial de Sant Pere. Sent, però, el període que va del segle IV fins als inicis del segle XII el més rellevant per ser únic en les seves característiques, aquest document se centrarà especialment en aquests segles que conformen l'alta edat mitjana per acostar-nos a la Seu d'Ègara i conèixer, des d'aquí, la família cristiana.

Primerament cal que entenguem com van tenir lloc la difusió i l'arrelament del cristianisme per tot Europa a finals de l'edat antiga i principis de l'alta edat mitjana. L'any 313 es promulga l'edicte de Milà per part de Constantí I el Gran, de l'Imperi romà d'Occident, i Licini, emperador d'Orient. Conegut com l'edicte de la tolerància del cristianisme, en aquest document es fixava la llibertat de religió a tot l'Imperi romà, amb la qual cosa es posava fi a les persecucions religioses anteriors i es retornava als cristians els espais de culte i reunió. Més tard, al 380, l'emperador Teodosi promulga l'edicte de Tessalònica, amb el qual el cristianisme passa a ser la religió oficial de l'Imperi romà. Amb aquests successius edictes, la figura de l'emperador s'anirà immiscint en les decisions teològiques eclesiàstiques i, a poc a poc, la unió de poder entre Estat i Església s'anirà materialitzant, fins al punt culminant que representa la coronació de Carlemany l'any 800 per part del papa Lleó III. Paral·lelament a aquest procés d'equiparació entre el poder religiós i el poder polític, tindrà lloc també la definició de cristianisme. Els successius concilis i la persecució de les heretgies aniran donant forma a la religió, que progressivament es consolidarà com a catòlica, apostòlica i romana, alhora que es rebutjarà, entre d'altres, l'arrianisme.

Tot plegat va configurar l'estructura de la família cristiana entesa en el sentit més ampli de la paraula, és a dir, en el sentit de comunitat. L'estructura

unitària bàsica de la societat seguirà sent la família troncal, a vegades extensa, a imatge de la família tradicional romana. El centre d'aquesta família serà la institució matrimonial formada per un home i una dona units en el sagrament cristià. Precisament serà el vincle religiós el que unirà les diferents famílies amb el conjunt de la comunitat a través de la celebració pública de tots els sagraments.

En aquestes unitats familiars hi havia una divisió del treball segons el sexe, l'edat i l'estatus de cada membre. L'home s'encarregava fonamentalment de la terra i la caça, mentre que la dona s'ocupava del bestiar, l'hort i les tasques de cura i transformació del menjar. Amb la progressiva ruralització de la societat, aquestes unitats familiars cristianes van buscar l'aixopluc de les comunitats eclesiàstiques repartides arreu del territori per treballar per elles, i així es van crear els petits nuclis. De fet, ja més avançada l'edat mitjana, seran els monestirs els encarregats d'iniciar el camí de la colonització de les terres abandonades després d'anys de guerres i les famílies pageses, les que els seguiran en el que més tard coneixerem com la Catalunya Nova. Els bisbes seran els encarregats d'administrar aquests nous territoris i de servir de guies polítics i espirituals per a totes aquestes famílies i per a les comunitats cristianes que tot just s'acabaven de començar a escampar pel que quedava de l'Imperi romà.

Fig. 1 Seu d'Ègara, vista general (Foto: Museu de Terrassa. Autor: Aerofotoline)

En clau de poder a la seu episcopal

Durant els primers anys de cristianisme, l'estructura jeràrquica de l'Església es va centrar en la figura dels apòstols. A poc a poc, en anar morint, van sorgir les primeres comunitats cristianes a imatge de les estructures polítiques de les

societats on s'originaven. Com que la majoria sorgeixen en comunitats romanes, van acabar agafant la conformació que tenien. Així, l'Església es va organitzar entorn dels bisbes (*episcopi romans*), l'autoritat superior d'un territori i els diaques que eren al seu servei administratiu i assistencial.

Als inicis, i especialment durant els primers anys de persecució de la religió, no hi ha- via diferències jeràrquiques entre els diversos bisbes. Lentament, comença a veure's la necessitat de centralitzar d'alguna manera el poder i seguir organitzant l'estructura eclesiàstica, imitant el model provincial romà tant pel que fa al territori que ocuparà com a la manera de gestionar-se. Durant el segle II, els bisbes d'una mateixa província romana comencen a reunir-se en assemblees periòdiques anomenades *concilis o sínodes*, i serà amb el pas del temps el bisbe de cada capital provincial qui anirà agafant més poder. A partir del primer concili de Nicea, l'any 325, la posició del bisbe metropolità (és a dir, bisbe de la capital provincial) quedarà reconeguda i tindrà poder sobre la resta de bisbes, i des d'aquesta època fins al segle V s'anirà creant tota una estructura que s'emmotllarà a les divisions de l'Imperi romà.

Paral·lelament a aquestes ordenacions, a tot el territori de la península Ibèrica s'estava establint el regne visigot de Tolosa. Des d'inicis del segle V, l'estructura política i econòmica de l'Imperi romà d'Occident va anar perdent força i capacitat operativa. Els pobles germànics dels sueus, els vàndals i els alans irrompen a la Hispània de l'Imperi romà, que, incapaç de fer-hi front, signa l'any 418 un pacte amb els visigots, un *foedus*, pel qual poden assentar-se al territori del sud de la Gàl·lia i Hispània i controlar-lo en nom de l'Imperi. Quan l'any 476 és deposat del poder Ròmul, el darrer emperador de l'Imperi romà d'Occident, els visigots hi constitueixen el seu regne independent amb capital a Tolosa. Més tard, derrotats pels francs, mouren la capitalitat a Toledo. A la pràctica, però, els visigots seguiran sent una minoria entre la població hispanoromana (es calcula que no fou superior al 3-4% de la població total) i aniran assimilant models socials, culturals i de poder de la mà de l'Església.

Serà precisament l'Església cristiana, cada vegada més organitzada, la que omplirà en part el buit de l'Imperi romà i s'encarregarà, entre d'altres, de la recaptació d'impostos i l'administració de justícia. En una província romana, doncs, s'articularen les diferents seus episcopals. Una seu episcopal o diòcesi

serà l'àrea de jurisdicció eclesiàstica d'un bisbe, amb sobirania sobre el seu territori, tot i que pot estar sotmesa a un arquebisbat, que alhora només respon davant de la seu de Roma i el seu bisbe, el Papa. En aquest cas, el territori de la província romana de la Tarraconense de la darrera divisió romana, feta en temps de l'emperador Dioclecià, es va convertir en arquebisbat, del qual depenien els diferents bisbats.

Quan l'any 450 el bisbe Nundari decideix dividir la diòcesi de Barcelona i crear el bisbat d'Ègara sota control d'Irineu, és palesa la necessitat d'engrandir les estructures cristianes anteriors i crear un espai residencial. Actualment no es mantenen la majoria d'edificacions d'aquesta seu episcopal, ni en tenim gairebé cap registre, ja que la zona es va utilitzar com a hort i jardí durant l'edat moderna, mentre la comunitat de monjos augustians s'hi va establir, però se n'han conservat prou rastres per poder tenir una imatge de com devia ser aquesta seu d'important activitat social, política i religiosa. La construcció del complex agafa velocitat durant el bisbat de Nebridi entre els anys 516 i 540. Nebridi, germà dels també bisbes Elpidi, primer bisbe d'Osca i arquebisbe de Lió; Justinià, bisbe de València, i Just, bisbe d'Urgell, engrandeix el complex episcopal d'Ègara construint Santa Maria, Sant Pere, Sant Miquel, el baptisteri i els espais residencials. Amb Nebridi s'inicia així una època de gran esplendor que s'allargarà fins a mitjan segle VII. Les excavacions arqueològiques han evidenciat que la construcció d'aquest nou conjunt respon a una planificació unitària i ben estructurada; de fet no es planteja la destrucció de les construccions anteriors, sinó que es du a terme una transformació i adaptació arquitectònica que permet alternar la construcció amb la vida a la seu.

Així doncs, el conjunt constava d'un palau episcopal al costat de la catedral i d'altres dependències com ara l'antic rectorat i edificis de caràcter residencial destinats al bisbe i a les autoritats religioses i polítiques de la comunitat. El palau, a més, es construï aprofitant part de l'estructura d'una antiga domus romana, de la qual va conservar l'atri amb impluvi en una piscina d'uns 30 m² en un espai probablement dedicat a l'esbarjo o a la meditació.

A la zona residencial també s'hi han localitzat les restes d'una capella privada, segurament per a ús del bisbat, de Sant Just i Sant Pastor. També en època episcopal es va construir al voltant de tot el conjunt un doble passadís o

corredor amb les funcions de tancament i d'accés al recinte. Aquest tancament crearia un pati central que faria de distribuïdor als diferents espais religiosos. El pati, dominat per un pou central, ha tingut un ús continuat com a cementiri parroquial des del segle IV fins al 1907, la qual cosa n'ha dificultat l'estudi arqueològic de l'estratigrafia.

Actualment l'espai on eren les dependències episcopals està en part ocupat per la zona d'acollida al visitant.

En aquests territoris els bisbes ostentaven el poder així, però, com hem vist anteriorment, la macroestructura política serà la dels visigots, amb una conformació molt similar a la dels darrers anys de l'Imperi romà. Es tracta d'una societat que s'ha considerat protofeudal: té lloc una ruralització gradual, s'abandonen les grans ciutats en alguns punts i els nuclis de població es concentren al voltant de les antigues vil·les romanes, centres de producció i vida, amb una majoria d'habitants hispanoromans i una minoria de gots, membres del poder polític del regne. Pel que fa a Ègara, els nuclis propers eren els de Can Colomer, l'Aiguacuit, Can Fonollet, Can Bonvilar, Can Bosch de Basea i Can Solà del Racó. Es desenvolupen llaços de dependència personal que anticipen el feudalisme i s'inicia la institució del colonat: aquesta estructura jeràrquica tenia a la base els esclaus, cada vegada en menys nombre però encara existents, que es dividien alhora entre *rusticani* (treball agrícola), *idonei* (treballs domèstics i artesans) i serfs fiscals, és a dir els que pertanyen al fisc. Després dels esclaus trobaríem els lliberts, esclaus manumesos. Per sobre d'ells, els homes i dones lliures (els nous colons). I per sobre d'aquests trobarem la noblesa visigoda i l'alta jerarquia eclesiàstica, com ara els bisbes.

En l'àmbit legislatiu, i més enllà de la jurisdicció religiosa, els visigots i els hispano-romans es regiran inicialment per diferents codis legals fins a l'any 654 amb el *Liber Iudiciorum*, en un intent d'unir el dret romà amb les pràctiques visigodes.

L'evolució conjunta del poder visigot i dels diferents bisbats del territori arriba al punt culminant amb el tercer concili de Toledo, de l'any 589, al qual assistí el bisbe d'Ègara Sofroni i en el qual el rei Recared proclamà el catolicisme com a religió oficial de l'Estat visigot, cosa que va enfortir encara més el poder eclesiàstic.

El darrer bisbe documentat d'aquesta època d'esplendor per a Ègara, abans de la invasió andalusina, és el bisbe Joan (683-693). Del període sota domini musulmà, en tenim molts pocs registres, però cada vegada sembla més clar que les seus episcopals del territori, llevat algunes excepcions, com ara Tarragona, van seguir existint. Els musulmans s'aprofitaran de les estructures organitzatives de l'Església per seguir recaptant impostos i organitzant la població. En el cas d'Ègara, a més, les excavacions no donen cap testimoni de destrucció o arrasament en aquelles dates, ni sembla que l'activitat religiosa s'aturés. El bisbat d'Ègara i la seva estructura política perdurà fins al segle IX, moment en què el regne carolingi conquerirà de nou part dels antics territoris de la Tarraconense i restituirà tots els bisbats de la Marca Hispànica, a excepció d'Empúries i Ègara, el territori de la qual tornarà a estar sota jurisdicció de Barcelona. Trobem, però, reticències a acceptar aquesta nova condició: l'any 874, el bisbe Frodoí de Barcelona escriu al Papa per queixar-se del prevere d'Ègara, Baió, qui interferia en les tasques pròpies de la diòcesi de Barcelona. El que és clar és que, durant aquests anys com a seu episcopal, l'arquitectura del conjunt anà evolucionant per adaptar-se a les necessitats de cada moment, i això donà com a resultat la superposició de registres arqueològics i la pervivència d'elements de diferents èpoques. Amb aquesta nova època vindran

Fig. 2 Reconstrucció virtual del conjunt episcopal d'Ègara (segles V-VIII). Segons M.G. Garcia, A.Moro i F. Tuset (Dualmultimedia)

més canvis a tota la Seu d'Ègara, que s'observaran principalment als espais dels quals parlarem a continuació.

En clau econòmica a la catedral de Santa Maria

Sota el mandat del bisbe Nebridi, entre els anys 516 i 540, s'inicia la construcció de la catedral de Santa Maria aprofitant part de les estructures de la petita basílica d'una sola nau construïda prèviament a l'època episcopal. Aquesta catedral es modificaria de nou posteriorment per fer-la més gran coincidint amb la celebració del concili egarenc de l'any 615. La catedral no era només centre de culte destinat principalment als catecúmens i als clergues, sinó també centre del poder simbòlic i econòmic del bisbat al territori que controlava.

Les seus episcopals adquiriran la tercera part de tots els béns recaptats per les esglésies del territori i també administraran les donacions que començaran a rebre per part de les classes poderoses, de manera que es mostraran a partir d'ara com la principal autoritat, no només espiritual, sinó també econòmica i política.

Alguns aspectes concrets de l'economia dels inicis de l'edat mitjana són difícils de reconstruir, i en alguns casos es tracta d'una època confusa pel que fa a les fonts. No obstant això, el que sí que sabem és que l'economia visigoda dels inicis de l'època d'esplendor de la seu episcopal d'Ègara seguia sent predominantment agrícola i ramadera, sense grans canvis respecte de l'economia tardoromana, més enllà de la introducció d'algun cultiu, com ara les carxofes. Els cultius predominants a la zona continuaran sent l'horta de fruites i hortalisses, lleguminoses i cereals. Les terres no conreades proporcionaven pastura i boscos per a la caça, la llenya i la recol·lecció, de manera que s'integraven dos tipus de paisatge agrari: el de tipus romà i el de tipus germànic, el primer més dedicat al cultiu de la tríada mediterrània (vinya-cereal-oliva) i el segon amb predominança de l'horta i la ramaderia.

Els centres agrícoles i ramaders s'aglutinaven al voltant de les antigues vil·les romanes, que dividien els terrenys productius entre la reserva del propietari i els mansos, en un sistema bipartit. Els mansos podien ser treballats per camperols lliures, per lliberts i per mà d'obra esclava. En tots els casos, els pagesos estaven obligats també a treballar en part la reserva. És en la mà d'obra on comencem a

trobar canvis significatius, ja que la relació principal ja no serà d'esclavatge, sinó de colonat. L'alta noblesa visigoda tendirà a pagar serveis i càrrecs militars amb la propietat de la terra, imitant els contractes romans de *foedus* i propiciant la concentració de propietats. Així apareix aquesta nova figura del colonat, una classe pagesa que viu amb dures condicions socials i econòmiques sobretot per causa de la baixa productivitat de la terra. És fàcil imaginar que la seu episcopal tenia terrenys amb colons adscrits i podia gestionar les riqueses que se'n derivaven.

Pel que fa al model d'alimentació principal i més extens, tot apunta que era molt similar al romà. És probable que el bisbat i l'alta jerarquia eclesiàstica tinguessin una alimentació que seguia el model aristocràtic visigot, amb un alt consum carni, i les recomanacions cristianes que relacionaran la carn amb les baixes passions. La regla de Sant Benet no s'estendrà fins a l'època carolíngia, però d'altres regles fortament esteses al territori, com ara la de Sant Isidor o Sant Fructuós, ens mostren que el règim de les comunitats cristianes es basava en cereals, vi, llegums, verdures i pa, una alimentació fonamentalment romana.

Una altra diferència fonamental amb el darrer període romà és la progressiva ruralització de la societat, que va fer canviar radicalment l'economia de tot Occident: les ciutats perden importància, i es tendeix a la producció per a l'autoabastiment de les vil·les, a la baixa circulació de la moneda i a la disminució del flux comercial, amb l'excepció del mercadeig amb productes de luxe importats, que arribaven a una part molt restringida de la població. Els productes manufacturats també disminueixen en nombre tret de la ferreria i l'orfebreria, que gaudiran d'un gran reconeixement a tot el món visigot.

L'economia seguia sent monetària, ja que la legislació preveia els pagaments en moneda (és a dir, el valor de referència continuarà sent la moneda), però sabem que a la pràctica els impostos i els béns recaptats tant pel bisbat com per la noblesa visigoda seran majoritàriament en espècies. Serà precisament amb aquests impostos, entre d'altres, amb què es podrà dur a terme la construcció de la nova catedral.

La catedral de Santa Maria comptarà, al segle VI, amb una planta basilical de tres naus pavimentades amb *opus signinum*. La capçalera de l'edifici serà de planta rectangular des de l'exterior, però circular a l'interior. La nau central és

més ampla que les naus laterals i configura un espai de 40 m de llargada (sense comptar el baptisteri) per 8 m i mig d'amplada. La separació entre les naus venia donada per un seguit de columnes amb arcs de descàrrega per a la coberta de dos aiguavessos. Es calcula que l'alçària interior devia ser d'uns 2,20 m. La coberta central de dos aiguavessos devia estar coberta de tègules planes, de tradició romana.

La cúpula de l'absis, encara conservada a l'actual església de Santa Maria, presentava una decoració policromada a tota la superfície. Es fa difícil identificar-ne els motius iconogràfics més enllà de les figures geomètriques i vegetals. La majoria dels estudiosos consideren que es tracta d'escenes de la vida de Crist.

L'ampliació de la catedral va significar també el trasllat i la reforma del baptisteri, que veurem en els apartats següents. Quan Ègara deixà de ser seu episcopal, al segle XI, es decideix reestructurar l'espai, enderrocant la catedral i aixecant al seu lloc una nova església romànica de dimensions més petites que havia de servir d'espai de culte per a la comunitat agustiniana establerta a l'antiga seu episcopal.

Fig. 3 Vista general de Santa Maria de Terrassa, consagrada l'any 1112. (Foto: Museu de Terrassa)

En clau de costums i quotidianitat a l'església de Sant Miquel i al baptisteri

Un element clau en el dia a dia de la família cristiana són els sacraments: per a l'Església, els sacraments són el símbol i la mostra de la gràcia i la voluntat de Déu entre els humans, i per això s'administren en diferents moments clau de la vida dels cristians, des del baptisme fins a la unció dels malalts.

La celebració d'aquests sacraments articula la comunitat cristiana i la seva importància va fer que fossin centre de nombrosos debats conciliaris i filosòfics. A mitjan segle IV, amb Agustí d'Hipona al capdavant, la teologia imperant va considerar que els sacraments necessitaven un element material visible i una paraula de gràcia que els completés, entenent el sacrament com a commemoració i amb Crist mateix com a garant de la seva eficàcia. Durant l'edat mitjana es farà necessària una revisió del dogma a causa de les disputes entorn de la presència o no de Crist en el sacrament de l'Eucaristia, que van desembocar en més ortodòxia en la cerimònia i l'entesa dels sacraments com a ritus comunitaris, que hauran de seguir sempre els mateixos passos i hauran de tenir els mateixos elements. És en aquest moment també quan els sacraments es concreten en set. Finalment, al segle XIII, Tomàs d'Aquino els fixarà en consonància a les diferents etapes vitals de l'ésser humà: naixement, creixement, nutrició, malaltia, vigor primer, propagació, govern.

D'entre tots ells, l'entrada a la família cristiana ve marcada per un moment determinant per a la comunitat: el baptisme. Amb la construcció de la catedral de Santa Maria va caldre moure el primer baptisteri existent a Ègara per fer-ne un de més gran, que se situarà als peus de la nau central de la catedral de Santa Maria, en un espai rectangular, amb paviment de picadís i una gran piscina octogonal per practicar-hi el baptisme per immersió, amb dos graons d'accés. Encara molt ben conservada, se'n poden apreciar l'ornamentació i les motllures, que ens ajuden a imaginar la importància d'aquest ritual per a la comunitat, un dels esdeveniments més públics i que servia de ritus de presentació i cohesió social.

La piscina baptismal s'omplia a través d'una canalització d'obra que portava l'aigua des del pou del pati de davant de l'església de Sant Miquel. Una segona

canalització duia l'aigua de desguàs a un pou exterior natural, ja que l'aigua utilitzada per al sagrament no podia llançar-se a qualsevol lloc.

El baptisme és el primer sagrament que rep un cristià per tal d'entrar a formar part de la comunitat o família cristiana; és un dels primers sagraments documentats i un dels que menys canvis ha patit al llarg dels diferents concilis. Les primeres comunitats cristianes es batejaven mitjançant la immersió en aigua beneïda, d'aquí la necessitat de piscines baptismals. Cal tenir present també que, durant els primers segles de cristianisme, el més habitual era que els batejos es duguessin a terme a persones ja adultes (costum encara conservat per algunes esglésies cristianes anabaptistes i part de les esglésies protestants sorgides amb la Reforma del segle XVI). Al llarg del segle IX, en període carolingi, s'estendrà la tradició de batejar els infants acabats de néixer, motiu pel qual van anar desapareixent les piscines baptismals per ser substituïdes per piques.

Si el bateig és l'entrada a la família cristiana, la mort és també un moment important per a la comunitat. Per al cristianisme, la mort no és el final, i espais com ara els mausoleus eren els llocs on la vida es transformava per seguir el camí de Crist i la resurrecció. Sant Miquel va tenir una funcionalitat eminentment funerària: disposava d'una capella apta per fer-hi enterraments i litúrgies per als difunts. Potser per la relació entre l'inici de la vida i la mort, inicialment Puig i Cadafalch va creure que l'església de Sant Miquel complia la funció de baptisteri, tesi rebutjada a partir dels estudis i les intervencions arqueològiques dels anys noranta, que van deixar clar l'ús funeràri que tenia.

Sant Miquel és un edifici de planta quadrada amb absis sobresortint pel lateral est sobre una cripta trilobulada amb l'altar al centre. Disposava d'un corredor funeràri exterior, perdut avui dia, que donava pas mitjançant les portes dels murs nord, oest i sud. De la nau s'aixeca una cúpula sostinguda per vuit columnes diferents però col·locades simètricament, de tradició romana. La coberta principal és de quatre vessants i segurament tenia tègules planes, també de tradició romana. És l'únic edifici del conjunt que ha conservat la planta sencera i els paviments originals de la primera etapa constructiva, en època episcopal.

Els frescos de l'absis, parcialment conservats, se centren en una ametlla mística el·líptica presidida per la figura de Crist entronitzat, quatre àngels sostenint-lo i

altra simbologia vinculada al sol i la lluna i personatges que no s'han pogut identificar, tot i que la temàtica fa referència, segurament, a una epifania de Crist per part dels apòstols. L'altre element d'interès i que ens permet acostar-nos a la visió de la mort per part de la comunitat cristiana és la cripta de Sant Celoni que hi ha sota l'absis, a la qual s'accedeix mitjançant una escala que dona a un petit corredor subterrani i a la cripta pròpiament dita, amb els frescos originals molt ben conservats.

L'ús funerari ve marcat pel registre continuat en el temps de diverses tombes de tipologia antropomorfa i caixes d'obra utilitzades com a sepultura tant a l'interior de l'església com als voltants i, especialment, al corredor perimetral.

Fig. 4 Interior de l'església de Sant Miquel (Foto: Museu de Terrassa)

En clau de gènere a l'església de Sant Pere

Al nord del conjunt hi trobem l'església parroquial de Sant Pere, l'espai de culte per a tota la comunitat i família cristiana laica. L'església estava formada per tres naus i doble transsepte amb capçalera trilobulada, com en el cas de Sant Miquel. Amb el pas a església romànica, només es va deixar la nau central. La coberta de la nau central és de doble vessant i amb finestres laterals, coberta de tègules romanes. L'església parroquial era el punt de reunió i celebració diari de tota la comunitat, on es duïen a terme fonamentalment els sagraments del matrimoni i l'eucaristia.

L'administració de sagraments, de la mateixa manera que la vida política, econòmica i religiosa a la Seu d'Ègara durant el període episcopal, estava dominada pels homes.

El monopoli cultural i de l'escriptura estava en mans de l'alt clergat. El deure dels bisbes era orientar els preveres del seu territori i la seva comunitat en el camí a la salvació, i en aquest sentit hi tenien molt a dir del paper i les obligacions de la dona. Separats de les dones pel celibat, entendran les dones com l'altre, l'enemic. No és estrany, doncs, que la teologia imperant a l'època segueixi i acreixi la misogínia anterior.

Precisament l'any 615 es va celebrar a Ègara un concili presidit pel bisbe metropolità Eusebi i catorze representants de tota la diòcesi de Tarragona per discutir sobre la castedat dels preveres i clergues inferiors, seguint la mateixa temàtica del concili d'Osca de l'any 598. La castedat va ser un tema molt discutit durant els primers segles del cristianisme, fins que finalment, a partir del segle XI, ja es va instaurar de manera genèrica a tot el clergat, amb l'argument principal de la temptació al pecat que les dones representaven.

Fig. 5 Vista general de l'església de Sant Pere (Foto: Museu de Terrassa)

Podem trobar una aproximació d'aquesta representació de la dona en el pensament medieval a les *Etimologies* del bisbe Isidoro de Sevilla. A l'obra la dona es defineix d'acord amb la seva funció principal: la procreació. Aquesta funció li ve donada com a càstig pel pecat original comès per Eva, la primera

dona. Per als primers pares de l'Església, el missatge del relat del Gènesis era clar: la dona era la causant de la caiguda del Paradís i la primera pecadora; la seva creació a partir de la costella d'Adam la reservava, a més, a una vida subjugada a l'home, al qual devia obediència.

En contraposició a aquesta figura, però, trobem la Verge Maria, mare de Déu, prototip de perfecció i figura cabdal per a la teologia cristiana. El seu culte va adquirir especial importància a partir del segle XII, però ja des dels primers concilis cristians es destaca la seva importància en les moltes discussions que es faran entorn de la seva figura per poder definir la naturalesa de Jesús. Cal tenir en compte, però, que destacar la figura de la Verge-mare no és equivalent a posar en valor el paper de la dona: enaltint la figura santa i verge de Maria, es posava encara més en relleu el pecat de la resta de dones. El clergat va exhortar les dones a conservar la virginitat per acostar-se més a la divinitat, o bé seguir el camí del penediment i la castedat per aconseguir el perdó imitant la figura de Maria Magdalena. De les moltes figures femenines que trobem al santoral d'aquests primers segles de cristianisme, la majoria responen a aquest patró.

La paradoxa, doncs, era la següent: per redimir el pecat original la dona havia de seguir el camí de la virginitat i la castedat, però, a la vegada, la seva funció principal era la procreació i l'obediència a un home. Mitjançant la figura del matrimoni, institució jurídica i religiosa que el cristianisme va heretar de la societat romana, es garantia precisament aquesta procreació i obediència. Al relat bíblic són moltes les figures femenines que s'encarregaran de guiar les dones a través del matrimoni. Per exemple la figura de Sara, a l'Antic Testament, encara l'esposa devota, obedient, mestressa de casa i mare abnegada i casta.

El matrimoni cristià es basarà principalment en el caràcter públic i comunitari de la unió, en la monogàmia, la fidelitat i la indissolubilitat del vincle.

És del tot segur que les dones d'aquest període no van limitar-se a observar i acceptar de manera silenciosa el que d'elles deien l'Església i la jerarquia, però sí que és cert que havien de conviure amb aquest seguit de sermons, admonicions i legislacions, per la qual cosa a través seu ens podem fer una idea de la visió de la dona a Ègara. Malgrat això, són també moltes les mostres de dones dirigint ordes religiosos, participant en moviments herètics, governant territoris no

eclesiàstics des de la noblesa, escrivint i, per descomptat, participant en el pla econòmic i social dels seus entorns més propers, tant pel que fa a la producció com a les tasques de cura i reproducció de la llar. Malauradament els testimonis de tot plegat són pocs. La figura de la dona ha estat invisibilitzada de manera constant, i és precisament per aquest motiu que en sabem ben poc de la vida de les dones a la Seu.

En clau de pensament i creences a les pintures murals

Com hem vist, la Seu d'Ègara va funcionar com a centre de poder simbòlic, transmetent unes creences i unes maneres de viure concretes. Aquests valors es transmetien mitjançant moltes creacions culturals, testimonis artístics únics que ens relaten la manera que tenien de veure el món.

Fig. 6 Pintures de l'absis de Santa Maria, segle VI (Foto: Museu de Terrassa)

Un d'aquests mitjans de propagació de cultura i creences eren les pintures murals, element decoratiu però essencialment didàctic que podia ser observat i entès per tota la comunitat sense necessitat de més llenguatge que l'abundant simbolisme i iconologia utilitzats. La pintura mural medieval trenca totalment amb els elements artístics anteriors i es torna fonamentalment religiosa, com podem veure a tots els murals conservats a la Seu d'Ègara. Aquests frescos solien utilitzar pigments de colors molt vius, línies marcades, fons pla i perspectiva jeràrquica (és a dir, atorgaven una mida més generosa a allò que consideraven més important a escala social o teològica). Els temes més repetits

són les representacions narratives d'escenes bíbliques o de vides de sants i màrtirs, i els pantocràtors i theotokos.

De l'època episcopal són poques les pintures murals originals completes que han arribat fins als nostres dies prou senceres per desxifrar-ne completament el significat. En canvi, s'han conservat a la perfecció unes pintures murals romàniques de finals del segle XIII que relaten el martiri de Sant Tomàs Becket en una petita capella semicircular de l'església de Santa Maria. Aquestes pintures, úniques pel seu estat de conservació, ens ajuden a entendre el món simbòlic de les persones que van habitar i fer el seu dia a dia a la Seu d'Ègara.

Policromades, tenen tres escenes relatives a l'assassinat de l'arquebisbe de Canterbury Thomas Becket, personatge històric de gran rellevància a Anglaterra de principis del segle XII. Va començar la carrera política com a canceller reial per acabar sent arquebisbe; en aquesta posició va començar a tenir disputes amb el rei Enric II d'Anglaterra, abans amic seu, qui volia tenir poder sobre el clergat. Després d'exiliar-se a França perseguit, Thomas Becket va poder tornar a Anglaterra, on va seguir defensant la causa de l'autonomia eclesiàstica fins que el conflicte entre rei i arquebisbe va acabar amb l'assassinat d'aquest últim per part de quatre cavallers a la mateixa catedral de Canterbury. Tot plegat va fer que fos canonitzat poc després pel papa Alexandre III i que el seu culte s'estengués ràpidament per tot Europa. L'arquebisbe de Canterbury va esdevenir símbol de la lluita de l'estament eclesiàstic per tenir autonomia i poder més enllà del poder laic, així que no és estrany veure aquests frescos en una església d'una antiga seu episcopal, centre també d'aquesta lluita de creences i poder polític. Es té constància, a més, de la presència a la comunitat

Fig. 7 Pintures murals de Sant Tomàs Becket, c.1180 (Foto: Museu de Terrasa)

augustiniana de Santa Maria de Terrassa al segle XII d'un canonge anglonormand, potser l'instigador de la tria d'aquest tema iconogràfic.

Georgina Rodríguez i Miró
Historiadora i gestora cultural

Mireia Porqueres Martínez
Arqueòloga i gestora del patrimoni cultural

Fonts i bibliografia

- CAMERON, Averil. *El mundo mediterráneo en la Antigüedad tardía*, 2011.
- DELARUN, Jacques. «La mujer a ojos de los clérigos» a *Historia de las mujeres en Occidente*, vol. 2, 1992.
- FERRAN, Domènec. *Ecclesiae egarenses. Les esglésies de Sant Pere de Terrassa*, 2009.
- GARCÍA, José Ángel; AGUIRRE, Ruiz; SESMA, José Ángel. *Manual de historia medieval*, 2014.
- GARCÍA, Gemma; MORO, Antonio; Tuset, Francesc. *La seu episcopal d'Ègara. Arqueologia d'un conjunt cristià del segle IV al IX*, 2009.
- GARCÍA, José Ángel; SESMA, José Ángel. *Manual de historia medieval*, 2014.
- VECCHIO, Silvana. «La buena esposa» a *Historia de las mujeres en Occidente*, vol. 2, 1992.

